

Sygn. akt I NSNc 720/21

POSTANOWIENIE

Dnia 6 kwietnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Paweł Księżak (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Janusz Niczyporuk

Łukasz Kotynia (ławnik SN)

w sprawie z wniosku I. B.

z udziałem K. K., J. O. i M. S.

o stwierdzenie nabycia spadku po J. B.

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 6 kwietnia 2022 r.

skargi nadzwyczajnej Rzecznika Praw Obywatelskich

od postanowienia Sądu Rejonowego w W. z 17 czerwca 1999 r.

sygn. akt II Ns [...]

- 1. uchyla zaskarżone postanowienie w całości i umarza postępowanie w sprawie;**
- 2. znosi wzajemnie koszty postępowania wywołanego skargą nadzwyczajną.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 17 czerwca 1999 r., sygn. akt II Ns [...], Sąd Rejonowy w W. stwierdził, że spadek po J. B. z d. W. nabyli na podstawie ustawy synowie J. K. B. i T. B. w $\frac{1}{2}$ części każdy z nich, z tym, że małżonkowi M. B. przysługuje prawo dożywotniego użytkowania na $\frac{1}{3}$ części spadku.

Skargę nadzwyczajną od przedmiotowego postanowienia wniósł, na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw

Obywatelskich oraz art. 89 § 1 w zw. z art. 115 § 1 i 1a ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, powołując się na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej także: skarżący) – zaskarżając je w całości.

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 1 i 2 ustawy o Sądzie Najwyższym Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił zaskarżonemu orzeczeniu:

1. rażące naruszenie prawa procesowego – poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 k.p.c. w zw. z art. 677 § 1 k.p.c. (w jego pierwotnym brzmieniu) w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej J. B., mimo że sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana, tj. wobec nieuwzględnienia przez Sąd Rejonowy w W. faktu, iż w obrocie, w chwili zainicjowania postępowania w sprawie II Ns [...], funkcjonowało już prawomocne postanowienie Sądu Grodzkiego w W. z 23 lipca 1948 r., sygn. akt Sp. [...], w sprawie stwierdzenia praw spadkowych po J. B.;

2. naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego, wywodzonych z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, oraz konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w ramach art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak i konstytucyjnego prawa do sądu, wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej J. B., odmiennie rozstrzygającego kwestię dziedziczenia po zmarłej, co wobec funkcjonowania w obrocie dwóch rozstrzygnięć tej samej sprawy nie pozwala na uznanie, iż zainteresowani uzyskali wiążące stanowisko sądu powszechnego orzekającego w sprawie.

W uzasadnieniu skargi nadzwyczajnej Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że postanowieniem z 17 czerwca 1999 r., sygn. akt II Ns [...], Sąd Rejonowy w W., na skutek wniosku I. B. stwierdził, że spadek po J. B. z d. W., zmarłej 25 marca 1943 r. w W., ostatnio stale zamieszkałej w W. przy ul. N., na podstawie ustawy nabyli synowie J. K. B. i T. B. w $\frac{1}{2}$ części każdy z nich, z tym że małżonkowi M. B. przysługuje prawo dożywotniego użytkowania $\frac{1}{3}$ części spadku.

Przedmiotowe postanowienie uprawomocniło się wobec niezłożenia apelacji. Zaskarżone rozstrzygnięcie zapadło, mimo iż w chwili złożenia wniosku przez I. B. o stwierdzenie nabycia spadku po J. B. w obrocie prawnym funkcjonowało już prawomocne postanowienie w tym przedmiocie. 23 lipca 1948 r. Sąd Grodzki w W., orzekając w sprawie Sp. [...], stwierdził bowiem, że prawa spadkowe po J. B., zmarłej 25 marca 1943 r., przeszły w całości na syna T. B.. Wobec braku wniesienia apelacji, postanowienie to uzyskało walor prawomocności.

Jednocześnie skarżący wskazał, że wobec śmierci wnioskodawczynie postępowania – I. B. – niezbędne było określenie kręgu jego uczestników z uwzględnieniem następców prawnych zmarłej wnioskodawczynie. Postanowieniem Sądu Rejonowego w W. z 7 czerwca 2002 r., sygn. akt I Ns [...], w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku po I. B. ustalono, że spadek po zmarłej nabyły na podstawie ustawy córki: J. O., K. K. i M. S. (dalej także: uczestniczki) w równych częściach po $\frac{1}{3}$ spadku.

Rzecznik Praw Obywatelskich podniósł przy tym, że uczestniczki starały się doprowadzić do uchylenia postanowienia Sądu Rejonowego w W. z 17 czerwca 1999 r., II Ns [...], powołując się na art. 679 k.p.c. – co jednak zakończyło się niepowodzeniem. Postanowieniem z 3 lipca 2019 r., sygn. akt I Ns [...] Sąd Rejonowy w W. oddalił wniosek o uchylenie postanowienia Sądu Rejonowego w W. z 17 czerwca 1999 r., sygn. akt II Ns [...], wskazując na niewłaściwość tego trybu. Uczestniczki J. O. i K. K. wystąpiły także ze skargą o wznowienie postępowania, która jednak została odrzucona postanowieniem Sądu Rejonowego w W. z 21 stycznia 2020 r., sygn. akt VI Ns [...] – wobec przekroczenia terminu wskazanego w art. 408 k.p.c. Zażalenie, wniesione od tego rozstrzygnięcia przez J. O. i K. K., zostało oddalone postanowieniem Sądu Okręgowego w W. z 14 września 2020 r., sygn. akt XXVII Cz [...].

Mając na uwadze powyższe, w oparciu o dyspozycję art. 398⁴ § 1 pkt 3 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 ustawy o Sądzie Najwyższym, Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o uchylenie przez Sąd Najwyższy, na podstawie art. 115 § 2 w zw. z art. 91 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym, postanowienia Sądu Rejonowego w W. z 17 czerwca 1999 r., sygn. akt II Ns [...] i odrzucenie wniosku I. B. o stwierdzenie nabycia spadku po J. B. na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* k.p.c. w zw. z art. 13

§ 2 k.p.c. Skarżący podkreślił, że naruszone w sprawie zasady i prawa, określone w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jednoznacznie przemawiają za wydaniem takiego rozstrzygnięcia, mimo upływu okresu pięciu lat od chwili uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia.

W odpowiedzi na skargę uczestniczki K. K., J. O. i M. S. wniosły o jej uwzględnienie, przyłączając się w całości do zaprezentowanego w niej stanowiska Rzecznika Praw Obywatelskich.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stosownie do art. 1 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1904; dalej: u.SN) Sąd Najwyższy jest organem władzy sądowniczej powołanym do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez kontrolę nadzwyczajną prawomocnych orzeczeń sądowych w celu zapewnienia ich zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej przez rozpoznawanie skarg nadzwyczajnych.

Zgodnie z art. 89 § 1 u.SN, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile:

1) orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji lub

2) orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub

3) zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego

- a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Stosownie do art. 115 § 1 u.SN w okresie 6 lat od dnia wejścia w życie ustawy skarga nadzwyczajna może być wniesiona od prawomocnych orzeczeń

kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. Przepisu art. 89 § 3 zdanie pierwsze nie stosuje się.

Artykuł 115 § 1a u.SN stanowi, że skarga nadzwyczajna od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, które uprawomocniło się przed wejściem w życie ustawy, może być wniesiona przez Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich. Przepisu art. 89 § 2 nie stosuje się.

Nie ulega wątpliwości, że skarżący – Rzecznik Praw Obywatelskich – jest legitymowany do wniesienia skargi nadzwyczajnej w przedmiotowej sprawie zgodnie z art. 115 § 1a u.SN. Podobnie, brak jest wątpliwości co do tego, że zaskarżone postanowienie Sądu Rejonowego w W. z 17 czerwca 1999 r., sygn. akt II Ns [...], wobec braku wniesienia apelacji jest prawomocne. Jednocześnie przedmiotowe rozstrzygnięcie nie może zostać wzruszone w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Upłynął bowiem przewidziany w art. 408 k.p.c. w zw. z art. 524 § 1 k.p.c. termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania, która – zgodnie z treścią mającej moc zasady prawnej uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 10 lipca 2012 r., III CZP 81/11 – stanowi jedyny możliwy środek wzruszenia jednego z dwóch prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy. Jednocześnie zachowany został przewidziany w art. 115 § 1 u.SN termin do wniesienia skargi nadzwyczajnej.

Jak wynika z treści art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozwagę nieważność postępowania. Przepis ten, z mocy art. 95 pkt 1 u.SN, stosuje się w postępowaniu w sprawie skargi nadzwyczajnej.

Jednocześnie, w przedmiotowej sprawie nie zachodzą ograniczenia, o których mowa w art. 90 u.SN.

Artykuł 91 § 1 u.SN przewiduje, że w przypadku uwzględnienia skargi nadzwyczajnej, Sąd Najwyższy uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i stosownie do wyników postępowania orzeka co do istoty sprawy albo przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi, w razie potrzeby uchylając także orzeczenie sądu pierwszej instancji, albo umarza

postępowanie. Sąd Najwyższy oddala skargę nadzwyczajną, jeżeli stwierdzi brak podstawy do uchylenia zaskarżonego orzeczenia.

Sformułowany w skardze nadzwyczajnej na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 u.SN zarzut rażącego naruszenia prawa – poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 k.p.c. w zw. z art. 677 § 1 k.p.c. (w jego pierwotnym brzmieniu) w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po J. B. (dodatkowo o odmiennej treści niż wcześniejsze prawomocne już postanowienie) pomimo, że sprawa o tym samym przedmiocie została już uprzednio prawomocnie rozstrzygnięta – okazał się zasadny.

Zgodnie z art. 669 k.p.c. sąd spadku wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po przeprowadzeniu rozprawy, na którą wzywa wnioskodawcę oraz osoby mogące wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi i testamentowi. Stosownie do art. 677 § 1 k.p.c. sąd stwierdzi nabycie spadku przez spadkobierców, choćby byli nimi inne osoby niż te, które wskazali uczestnicy. W postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku sąd wymienia spadkodawcę oraz wszystkich spadkobierców, którym spadek przypadł, jak również wysokość ich udziałów.

Należy podkreślić, że w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku rola sądu jest determinowana ustawowym obowiązkiem działania *ex officio* – co znajduje wyraz w art. 670 § 1 i art. 677 k.p.c. Zgodnie z art. 670 § 1 *in principio* k.p.c. sąd spadku bada z urzędu, kto jest spadkobiercą. W tym przypadku obowiązek działania z urzędu oznacza, że sąd spadku nie może poprzestać na tym, co zostanie mu zaoferowane przez uczestników postępowania, ale powinien dokonać oceny, czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Jednocześnie, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., sąd spadku powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych, ewentualne istnienie testamentu i jego ważność, sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (por. uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01). W tym kontekście, po stronie sądu spadku istnieje także obowiązek, aby

ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, czy wcześniej w sprawie nie toczyło się już jakiekolwiek postępowanie.

W przypadku stwierdzenia, że w danej sprawie toczyło się już postępowanie, które zostało prawomocnie zakończone, sąd, na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., powinien odrzucić wniosek o stwierdzenie nabycia spadku. W tym miejscu należy podkreślić, że wyznacznikiem przedmiotowym powagi rzeczy osądzonej prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku jest osoba spadkodawcy – co oznacza, iż postanowienia stwierdzające nabycie spadku po tym samym spadkodawcy mają ten sam przedmiot rozstrzygnięcia. Decydujące znaczenie ma zatem okoliczność, że chodzi o stwierdzenie nabycia spadku po tym samym spadkodawcy (por. mająca moc zasady prawnej uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 10 lipca 2012 r., III CZP 81/11; postanowienie Sądu Najwyższego z 8 sierpnia 2003 r., V CK 491/02).

W analizowanym przypadku zaskarżone postanowienie Sądu Rejonowego w W. z 17 czerwca 1999 r., sygn. akt II Ns [...], na skutek wniosku I. B. stwierdzające nabycie spadku po J. B. na podstawie ustawy przez synów J. K. B. i T. B. w $\frac{1}{2}$ części każdy z nich, z zaznaczeniem, że małżonkowi M. B. przysługuje prawo dożywotniego użytkowania na $\frac{1}{3}$ części spadku, zostało wydane w sytuacji, gdy w obrocie prawnym funkcjonowało już prawomocne postanowienie rozstrzygające w tym przedmiocie – tj. postanowienie Sądu Grodzkiego w W. z 23 lipca 1948 r., sygn. akt Sp. [...], stwierdzające, że prawa spadkowe po J. B. przeszły w całości na syna T. B.. Istniały zatem podstawy do odrzucenia wniosku I. B. o stwierdzenie nabycia spadku po J. B. – czego Sąd Rejonowy w W. nie uczynił. Sąd ten, wydając kolejne postanowienie w tej samej sprawie, na dodatek odmienne w treści niż wcześniejsze prawomocne rozstrzygnięcie – co wynikało z pominięcia okoliczności, że J. K. B. zrzekł się dziedziczenia po J. B. – wydał orzeczenie w warunkach nieważności postępowania, wobec zaistnienia negatywnej przesłanki procesowej (powaga rzeczy osądzonej – art. 379 pkt 3 k.p.c.). Powyższe niewątpliwie świadczy o rażącym naruszeniu prawa i godzi w powagę wymiaru sprawiedliwości, czyniąc w pełni zasadnym pierwszy ze sformułowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich zarzutów skargi nadzwyczajnej (por. postanowienia Sądu Najwyższego z: 18 marca

2011 r., III CSK 31/11; 2 kwietnia 1997 r., II CKU 56/96; wyrok Sądu Najwyższego z 24 października 1996 r., II URN 33/96).

W konsekwencji, za zasadny należy także uznać zarzut naruszenia konstytucyjnych zasad i praw: zasady ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa, zasady bezpieczeństwa prawnego, prawa do dziedziczenia oraz prawa do sądu.

Zważyć bowiem należy, że stwierdzenie nabycia spadku jest orzeczeniem sądowym ustalającym istnienie podmiotowego prawa spadkobiercy do spadku. Należy do kategorii sądowych orzeczeń ustalających prawo lub stosunek prawny i realizujących zgodnie z jego ustawową treścią ochronę praw cywilnych. Realizacja tej funkcji przejawia się w ochronie prawa podmiotowego spadkobiercy do spadku. Sądowe stwierdzenie nabycia spadku chroni bezpieczeństwo obrotu, w tym także interesy osób trzecich wchodzących w stosunki prawne ze spadkobiercami, tworząc podstawę domniemania, że wskazana w postanowieniu osoba jest spadkobiercą (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 8 sierpnia 2003 r., V CK 491/02). W sytuacji zatem, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa – które zostało stwierdzone w analizowanym przypadku – wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, *nota bene* odmiennie rozstrzygające kwestię dziedziczenia, nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu. Równoległe funkcjonowanie dwóch prawomocnych orzeczeń w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku tworzy stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie mogą uzyskać jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie chronionych konstytucyjnie prawa do sądu i prawa do dziedziczenia. Jednocześnie – zważywszy na doniosłe skutki, jakie prawo wiąże ze stwierdzeniem nabycia spadku – istnienie dwóch prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, stwarza dotkliwą sytuację nie tylko dla każdego ze spadkobierców, lecz godzi także w cele i założenia prawomocności, a w konsekwencji i w autorytet organu państwa zaangażowanego w kształtowanie stabilnych stosunków powstałych w następstwie uprawomocnienia się orzeczenia, urągając konstytucyjnej zasadzie ochrony zaufania obywatela do państwa i jego organów oraz zasadzie bezpieczeństwa prawnego.

Mając zatem na uwadze, że wydanie kolejnego rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku – pomimo, iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana – świadczy nie tylko o rażącym naruszeniu prawa, ale jednocześnie godzi w powagę wymiaru sprawiedliwości, jak również konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego oraz zasady z niej wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu (por. postanowienia Sądu Najwyższego z: 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19; 18 listopada 2021 r., I NSNc 639/21), Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, uchylił zaskarżone postanowienie, umarzając jednocześnie postępowanie wywołane wnioskiem I. B. o stwierdzenie nabycia spadku po J. B..

O kosztach postępowania ze skargi nadzwyczajnej orzeciono na podstawie art. 108 § 2 k.p.c. w zw. art. 391 § 1 k.p.c. z art. 398²¹ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji postanowienia.